



A nyelvújítás kora

a magyar nyelvújítás – újratöltve
a nyelvújítási harc jellegzetességei
újuló nyelv, cserélődő szókészlet
Toldy Ferenc Kazinczy-képe
Kazinczy és Dessewffy barátsága
Kármán, Fanni és a hagyományok
az Osszián-kultusz Magyarországon



A nyelvújítás kora



a történelem és irodalom
tanításának megújításáért

ÁRKÁDIA KISKÖNYVTÁR

a Kronosz Kiadó,
a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézetének
és Irodalomtudományi Intézetének
közös sorozata

Sorozatszerkesztő

Gózy Zoltán

(történelem)

Milbacher Róbert

(irodalom)

ÁRKÁDIA KISKÖNYVTÁR

IRODALOM

3.

A nyelvújítás kora

Szerkesztette

Tóth Orsolya



Kronosz Kiadó

Pécs, 2021



Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2021-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6048-46-2

pdf ISBN 978-615-6048-47-9

© Szerzők

© Szerkesztők

© Kronosz Könyvkiadó Kft.



Tartalom

Előszó

7

Szolnoki Anna – Tóth Orsolya

A magyar nyelvújítás – újratöltve

11

Onder Csaba

A legjobb szándékok

A nyelvújítási harc néhány vonásáról

35

Nagy Levente

Újuló nyelvünk, cserélődő szókészletünk

51

Tóth Orsolya

„Titkok” és „hazugságok”

Kazinczy önarcképe és Toldy Kazinczy-arcképe

65

Vaderna Gábor

A levelek „igazsága”

Kazinczy Ferenc és gróf Dessewffy József barátsága

88

Milbacher Róbert

Kármán, Fanni és a hagyományok

(A *Fanni hagyományainak* története)

106

Hartvig Gabriella

Az Osszián-kultusz Magyarországon

119

Előszó

A 2010 táján *Árkádia* címmel útjára bocsátott honlap azzal a céllal indult, hogy kapcsolatot teremtsen az irodalomtudomány és az irodalomoktatás között. A szerkesztők egy-egy téma kapcsán arra kérték fel a kutatókat, hogy tanulmányaikat dolgozzák át: szabadítsák meg a lábjegyzetek tömegétől, de szakirodalmi utalásait tegyék felismerhetővé a felhasznált és az ajánlott bibliográfia segítségével. E szövegekhez közvetlenül kapcsolódtak a gyakorló tanárok által elkészített modultervek, óravázlatok, amelyek megkönnyítették felhasználásukat az oktatásban.

A Milbacher Róbert által szerkesztett első szám a magyar nyelvújítás korával foglalkozott, s az online verzió jelenleg is elérhető az oktatási portálon. A Kronosz Kiadó azonban most arra vállalkozott, hogy a számhoz kapcsolódó tanulmányokat nyomtatott formában is hozzáférhetővé tegye. Ennek érdekében a szövegeket a szerzők segítségével javítottuk, aktualizáltuk, s szükségesnek látszott egy bevezető tanulmány elkészítése is. *A magyar nyelvújítás – újratöltve* című írás szerzői (Szolnoki Anna – Tóth Orsolya) arra tesznek kísérletet, hogy röviden összefoglalják: miként is értelmezhető a magyar nyelvújítás fogalma az elmúlt 10-15 esztendő irodalomtörténeti szakirodalmá alapján. Bár 10-15 év tudománytörténeti léptékkel mérve

(legalábbis az irodalomtörténet-írás szempontjából) nem hosszú idő, mégis szükségesnek látszott ez az áttekintés. A 2001-ben kezdődő, Kazinczy Ferenc műveinek kritikai kiadására irányuló kutatási program ugyanis lehetőséget teremtett a nyelvújítással kapcsolatos problémák újragondolására is. A Kazinczy-hagyaték szerkezetének és hagyományozódásának mélyebb megismerése éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar nyelvújítás történetének elbeszélése erősen Kazinczy-központú. Ez érvényesül például az ortológus–neológus megkülönböztetések, vagy a nyelvújítási harc „állomásaiként” kanonizálódott szövegek (*Mondolat, Felelet a Mondolatra, Orthológus és neológus nálunk és más nemzeteknél*) esetében is. Ugyanakkor azt sem árt tudatosítani, hogy a magyar nyelv ügyéhez kapcsolódó elméleti irodalom milyen közösségfogalmakhoz kötődött a 18–19. században, illetve milyen információink vannak a magyar nyelv korabeli használatáról.

A bevezető tanulmányhoz szorosan kapcsolódik Onder Csaba írása (*A legjobb szándékok. A nyelvújítási harc néhány vonásáról*), amely a nyelvújítási harc során megjelenő háború/párbaj metaforát elemzi részletesen, illetve azt vizsgálja, hogy az anonimitás és az álnévhasználat milyen következményekkel járt. E megközelítés nem csupán a nyelvújítási harc szempontjából releváns, hanem az irodalmi viták működésmódjára vonatkozóan is megvilágító erejű.

Nagy Levente dolgozata (*Újuló nyelvünk, cserélődő szókészletünk*) nyelvészeti perspektívából vizsgálja a nyelvújítást, s elsősorban a szókészlet változására kon-

centrál. Kiindulópontja szerint a nyelvi változást észlelve sokan jutnak arra az álláspontra, hogy „romlik a nyelv”. Szakmai közhely azonban, hogy a nyelv nem romlik, csupán változik. A szerző számos 19. századi példát hoz a szókészlet változására, de emellett olvashatunk a 20. századi sportnyelvújításról, illetve arról, hogy miként érzékelhető nyelvhasználatunkban a technikai forradalmak hatása.

Az ezt követő két írás középpontjában Kazinczy Ferenc áll. A „*Titkok*” és „*hazugságok.*” *Kazinczy önarcképe és Toldy Kazinczy-arcképe* című tanulmány bepillantást nyújt Kazinczy önéletrajzi jellegű írásainak világába, s ezek segítségével mutatja be azokat a módosításokat, amelyek a Kazinczy-biográfiával kapcsolatosan Toldy Ferenc nevéhez köthetők. Vaderna Gábor dolgozata Kazinczy és Desseffy József barátságát mutatja be. Kettejük viszonya szép példája az érzékeny barátság 19. századi kultuszának, ám Kazinczy kapcsolatrendszerét tekintve nem nevezhető tipikusnak. Sem esztétikai, sem politikai, sem nyelvelméleti kérdésekben nem értettek egyet. Folyamatosan vitatkoztak egymással, mégsem merült fel komolyan a barátság megszakításának gondolata. E gondolatmenet árnyalja Kazinczy sokat emlegetett diktátor szerepét, s a szerző arra is reflektál, hogy mely esetben szükséges – Kazinczy levelezésén túl – egyéb forrásokat is figyelembe vennünk a vizsgálódáshoz.

A kötet utolsó két tanulmánya már elsősorban korszakfogalomként kezeli a nyelvújítást. Milbacher Róbert esszéje (*Kármán, Fanni és a hagyományok. A Fanni hagyományainak története*) azzal a szerzővel foglalkozik,

akit Toldy irodalomtörténete a kazinczyánus irodalomszemlélethez képest egyfajta alternatívaként kezelt. Ezen eredetkereső és hagyományteremtő szándéknak köszönhetjük Kármán Józsefet mint szerzőt, a *Fanni hagyományai* címen ismert művel együtt. Milbacher értelmezése azt hangsúlyozza, hogy a kisregényt nem csupán az érzelmek és az érzékeny ember kultuszának szempontjából lehet szemügyre venni, hanem az érzelmek hatalmának kontrollját tanító példázatként is. Hartvig Gabriella tanulmánya (*Az Osszián-kultusz Magyarországon*) a magyar osszianizmus jelenségét vizsgálja, azt hangsúlyozva, hogy megértéséhez ismernünk kell a recepció közvetítő szerepét. A késő 18. századi és kora 19. századi olasz, német és francia fordítások ugyanis egyaránt forrásul szolgáltak mind Batsányi János, mind Kazinczy Ferenc magyar fordításaihoz. Paradox módon a legkevésbé a Macpherson által kiadott angol Osszián-kötetek hatottak a magyar szerzőkre. A 19. századi osszianizmus elsősorban az imitáció és a stílusparódia fogalmaival közelíthető meg. Kálmán Károly 20. századi modern fordítása viszont az 1773-as Macpherson-féle kiadás sorrendjét követi. Azóta nem született újabb ossziáni fordítás, és Osszián kultusza a múlt század második felére feledésbe merülni látszik.

Végezetül Kármánt idézve ajánlom e kötetet az érdeklődő tanároknak és a diákoknak: azt remélve hogy „A közönség örömet fogja olvasni azt az író, aki neki *hasznavehető* tanúságokat terjeszt...”

Tóth Orsolya

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu
adatbázisban



Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó a kft. ügyvezetője

Nyomdai előkészítés: Eröss Zsolt
Korrektúra: Bellus Ibolya

www.kronoszkiado.hu

Megjelent:

- **Eszmetörténet** – Árkádia Kiskönyvtár, Történelem 1. *Szerkesztette: Dévényi Anna és Gőzsy Zoltán*
- **A holokauszt témája az irodalomban** – Árkádia Kiskönyvtár, Irodalom 1. *Szerkesztette: Kisantal Tamás és Mekis D. János*
- **Magyarország a 20. században** – Árkádia Kiskönyvtár, Történelem 2. *Szerkesztette: Bánkuti Gábor, Dévényi Anna, Gőzsy Zoltán*
 - **Az abszolutizmus kora** – Árkádia Kiskönyvtár, Történelem 3. *Szerkesztette: Dévényi Anna, Forgó András, Gőzsy Zoltán*
- **A romantika korának irodalmáról** – Árkádia Kiskönyvtár, Irodalom 2. *Szerkesztette: Z. Kovács Zoltán*
- **Ókor** – Árkádia Kiskönyvtár, Történelem 4. *Szerkesztette: Dévényi Anna és Gőzsy Zoltán*
- **A Magyar Királyság a kora újkorban** – Árkádia Kiskönyvtár, Történelem 5. *Szerkesztette: Gőzsy Zoltán és Varga Szabolcs*

Előkészületben:

TÖRTÉNELEM

A magyar középkor I. 1387-1526

A magyar középkor II. (14. század)

Nemzetiségek és nemzetiségi mozgalmak

Az első világháború

IRODALOM

Apokalipszis-ábrázolás az irodalomban

Az irodalmi kultuszról

Gyermekirodalom

A nő az irodalomban